

Pospíšil, Ivo

Areál a jeho vztahy

Новая русистика. 2009, vol. 2, iss. 2, pp. [69]-78

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116129>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ivo POSPÍŠIL
(Brno)

Areál a jeho vztahy

Ареал а его отношения

Автор настоящего краткого текста занимается брненской концепцией ареальных исследований, заключающихся в акцентировании филологического ядра и трансценденции в сторону социальных и других гуманитарных наук в смысле преесмственности по отношению к ареальным подходам прошлого, в связи с другими родственными областями, указывая, одновременно, проблемные места, в том числе ареальные исследования как слишком широкое понятие, без точных границ и предмета изучения. Речь идет, прежде всего, о пространственных связях языка и литературы (Гастон Башелар/Gaston Bachelard, Мирчеа Элиаде/Mircea Eliade, Михаил Бахтин) с акцентом на социологию и политологию, проблему дисциплинарности и интердисциплинарности, т. е. на идентификацию специальности в смысле знания „ремесла“. Необходимо избегать модности ареальных исследований, скорее релятивизировать их, т. е. искать их отношение к другим областям науки, в том числе к визуализации/иконофере, теории истории литературы, диалогу культур и культурологии.

С этим связано и отношение и пространственности филологических и социально-научных дисциплин в рамках ареальных исследований – ядром, как выше сказано, является изучение языка и текстов в рамках брненских филологическо-ареальных исследований – язык и литература являются не только исходным пунктом и средством, но и конечной целью в смысле так называемой интерпоэтичности, т. е. взаимопроникновения внешнего (ареаль-

ного, пространственного) и внутреннего (поэтологического) того, что не удалось ни Уэллеку, ни Дюришину.

Area and Its Relations

The author of the present concise article focuses on the Brno conception of area studies consisting in the accentuation of the philological kernel and its transcendence towards social sciences and humanities in the sense of the continuity in relation to the areal conceptions of the past linked to some other close spheres. At the same time, he demonstrates their problematic aspects, i. e. area studies as a notion which is too wide, without more exact limits and the object of the research. It concerns, above all, the spatial relations of the language and literature (Gaston Bachelard, Mircea Eliade, Mikhail Bakhtin) with the stress on sociology and political science, on the problem of disciplinarity and interdisciplinarity, i. e. the identification of the discipline in the sense of the knowledge of „the craft“. It is necessary to avoid the modishness of area studies, rather to relativize them, that is to search for their relations towards other spheres of science, for example, to the visualisation (iconosphere), theory of literary history, to the dialogue of cultures and culture studies. With these the relation to the area as well as the spatial aspect of philologies and social sciences in the framework of area research are connected. Their kernel – as demonstrated above - is the study of the language and literary texts in the framework of the Brno philological-area studies in which language and literature represent not only the starting point and the means, but also the final goal in the sense of the so-called interpoeticity, i. e. the mutual permeation of the extrinsic (areal, spatial) and the intrinsic (poetological) even Wellek and Ďurišín were not successful in.

Metodologickým východiskem výzkumu, který měl a má obohatit filologické vědy a výuku jazyků a literatur, je projekt integrované žánrové typologie, brněnské pojetí literární komparatistiky a genologie a ovšem areálové koncepce, které počínají nikoli americkými areálovými studiemi, ale zcela autochtonně Josefem Dobrovským a slavistickou školou 18. a 19. století. Zdaleka však nejde pouze o obohacení filologické výuky z hlediska informací a kontextové šíře: jde o důležitý metodologický posun, který bychom mohli charakterizovat jako zpevnění filologického jádra a posílení okolní plazmy příbuzných a blízkých vědních oborů: tedy na jedné straně překonání imanentní uzavřenosti filologie, na druhé straně postupné spojení lingvistiky a literární vědy jako již rozpojených součástí původní filologické jednoty. Původní oborová synkretičnost vycházela z menší specializace jednotlivých oborů: proto také vznikaly monografie z dějin jazyka a literatury a vše se v nich chápalo jako celek: jazyk je materiálem literatury a literatura je realizační plochou jazyka, jenž se manifestuje v textech a mluvních projevech. K tomu se

Areál a jeho vztahy

postupně dodávala časová (historická, diachronní) a funkčně synchronní dimenze. Oproti původnímu pojetí se začala vytrácet prostorová filologie, která je nejvíce spjata se zónami a areály, a tedy s tím, co se v těchto prostorách děje a co je nutné znát a pochopit. Je to prostor přírodní, ale také společenský a politický: na hraně přírodně sociálního se pohybuje sexuální život a svět obou pohlaví, stejně jako rodina. K filologii se tu přirozeně připojují sociologie, politologie, filozofie, psychologie, gender studies aj. Současně je zřejmé, že jazyk a texty nevystihují areál zcela, ale také – z druhé strany – že areál z valné části promlouvá jazykem a jeho produkty.

1) I když se areálová studia prosadila – přes odpor tradicionalistů – dokonce oficiálně i v Praze (kde se jimi ovšem zabývali prakticky i předtím), kde je dnes zaštiťují historiografové, objevují se „spásné pochybnosti“. Myslím, že v této chvíli se problematika areálových studií konečně dostala z roviny emocionální do roviny věčné. Nebo je aspoň šance, aby tomu tak bylo. Tedy je třeba nebrat areálová studia jako nějaké nové náboženství, ale zcela věčně jako kognitivní nástroj. Právě proto je role advocata diaboli tak nutná. Negativní hodnocení areálových studií bývá spínáno s tím, že to může být nový „odpadkový koš“, to jest oblast, kam se všechno svede, aniž by to vedlo k nějakému novému poznání, tedy že tento obor nemá vlastní vymezení, hranice a předmět bádání. Není to nic nového, neboť nové či staronové obory své hranice a definice teprve „za pochodu“ hledají. I když areálový přístup není nijak nový, nikdy se areálová studia nestala samostatným, autorním oborem – v Brně od roku 2009 v rámci programu Filologie jako bakalářské a magisterské studium, již řadu let pak v podobě Teorie areálových studií jako studium doktorské. Zmíněné nebezpečí je reálné a podobné workshopy mají diskusním způsobem směřovat k hledání těchto hranic, aniž bychom je a priori stanovovali. Takto postupuje např. politologie, odvozovaná u nás často z historiografie a z political science americké a německé (dříve Staatswissenschaft – tak se v jejích jazyce nazývá dodnes např. ve Švédsku), gender studies, ekologie apod. K tomu malou poznámku: nedomnívám se, že bychom měli areálová studia koncipovat jako něco zcela nového, jak to někdy dělají naši sociologové nebo politologové v rámci nynějšího diskursu. I v 19. století i později byly přece politické vědy, které se různě jmenovaly a hrály jistou úlohu v různých ideologiích – podobně je tomu s areálovými studii. Jsme tedy odhodláni – a byl bych rád, kdyby tomu tak skutečně bylo – že nemíníme psát v areálových studiích rok nula, ale vědomě navazujeme na to, co se v této oblasti stalo v minulých desetiletích až do 18. století, samozřejmě funkčně a výběrově.

2) Důraz na prostorové (spaciální, zónové) vztahy také není nový (Gaston Bachelard, Mircea Eliade, Michail Bachtin), ale je tu zdůrazněn – oproti poetologii a chronotopičnosti - aspekt sociologický a politologický.

3) S hranicemi nové vědní disciplíny a jejím rozpětím je spojen i problém disciplinarit a interdisciplinarit, tedy hledání onoho průniku, jenž bude vlastním

okruhem nového oboru. Říká se tomu někdy „řemeslo“, to znamená znalost základních „grifů“, které dobře známe z věd přírodních, technických, ale i exaktních a humanitních. Z tohoto hlediska se hyperbolicky uvádí, že tyto nové obory jsou „podvod“, tedy že jejich absolventi umějí vlastně „všechno a nic“, že jejich nový obor nemá přesněji vymezený předmět a mechanicky vymezené minimální penzum toho, co se s oborem obvykle ztotožňuje (souhrn charakteristických, trochu mytizovaných znalostí, které se tradují např. v matematice, fyzice, medicíně, filologii apod. – s tím jsou spojeny i klíčové předměty, „postrach“ adeptů oboru, kdysi např. v medicíně anatomie, ve filologii historická mluvnice nebo syntax apod.). Toto vše se musí v nových oborech vyprofilovat, patrně však jinak a s jiným výsledkem – není možné všechno kopírovat podle oborů, jež se rodily staletí.

S tím souvisí poměr filologického a sociálněvědního studia v areálových oborech. V brněnském provedení je to dáno již tím, že jde o filologicko-areálová studia, tj. v podstatě o transcendenci filologie, která je východiskem i jádrem oboru: areálovost je v tomto pojetí nikoli mechanickou syntézou nebo „roztokem“ filologie a sociálních věd, ale přirozeným přesahem filologie.

4) Nutno se vyhnout módnosti areálových studií, tedy nekritického zdůrazňování všeho, co s areálem souvisí, naopak vše relativizovat právě vztahem čili relací k jiným pojmům a koncepcím.

Zde bychom mohli vytyčit několik okruhů:

- 1) Areálová studia a sociální vědy
- 2) Areál a fikční světy (to ponechme povolánějším, kteří to vytvořili a úporně o tom píšou)
- 3) Areál a vizualizace (např. polská koncepce ikonoféry¹)

¹ Viz např. Dariusz Rott: *Bracia Czeszy w dawnej Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002. *Śląsk literacki. Materiały V sesji śląskoznawczej Pracowników Naukowych, Studentów i Gości Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 8-9 listopada 2000*. Pod red. Mariana Kisiela, Barbary Morcinek-Cudak i Tomasza M. Głogowskiego. *Pallas Silesia 2001*. Zbigniew Kadłubek – Dariusz Rott – Renata Ryba – Piotr Wilczek: *Literatura Staropolska. Sredniowiecze – Renesans – Barok*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002. Dariusz Rott: *Leksykon przypomnień. Literatura dawnej Polski. Średniowiecze – renesans – barok*. Setnik pisarzy a dzieł. *Ex Libris, Warszawa 2002*. Viz naše recenze: *Různé aspekty ikonoféry (Krystyna Kossakowska-Jaros: Śląsk znany. Śląsk nie znany. O kulturze literackiej na Górnym Śląsku przed pierwszym progiem umasowienia. Uniwersytet Opolski, Opole 1999. Dwudziestowieczna ikonosfera w literaturach europejskich: Wizualizacja w literaturze. Pod redakcją Bożeny Tokarz. „Śląsk“, Katowice 2002. Dariusz Rott: Bracia czeszy v dawnej Polsce. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002). Slavica Litteraria, X 6, 2003, s. 187–188. Slezská poezie v kulturním proudění věků (Zbigniew Kadłubek – Dariusz Rott: *Oczy Charibelli. Ślady petrarkizmu**

Areál a jeho vztahy

- 4) Areál a dějiny literatury/teorie literárních dějin
- 5) Areál a dialog kultur
- 6) Areál a kulturologie

Pojmy „**dialog kultur**“ a „areálová studia“ jsou více kultivovány (alespoň u nás) teprve v posledních letech, ale jejich podstata byla známa dávno, často však vystupovala pod jinými jmény: kulturněhistorická škola vycházela z podobných premis, pojmy jako kulturní prostor nebo geografické pojetí filologie jdou nejméně do 18. století a *via facti* ještě dále, nemluvě o amerických *area studies* jako rámci pro sovětologii období studené války. Jinak řečeno: kulturní dialog má vždy prostorový rozměr a odehrává se v konkrétním areálu, jenž má prostorovou, ale i časovou dimenzi, dění v areálu je vždy soustředěno kolem kultury a kulturního dialogu, i když jde o rozmluvy nejen o literatuře, ale také o umění, společenské etiketě, ekonomii a ekonomice i politice. Kulturní dialog znamená rozmluvu, spor dvou nebo více stran nebo multilaterální výměnu hodnot – také ta se vždy odehrává v konkrétním prostoru, resp. tento prostor překonává. Vytváří tak předpoklad k vzniku kulturních nebo úžeji literárních centrismů, rámců, kam se tyto procesy soustřeďují.

Přesahy zejména literárních vědců ke **kulturologii** by neměly být pouhým opakováním starších fází kulturní historie nebo jejich variantami: bohužel se nezřídka stává, že jimi jsou. Jinak řečeno: ani tato nová fáze kulturologického bádání, která je vlastní druhé polovině 20. století a období těsně po ní následujícím, se nemůže vyhnout otázce předchůdců a toho, k čemu tehdy – tj. zhruba od poloviny 19. století - došli. Zde se ovšem nabízí celý roj metodologických postupů, mezi nimiž význačné místo zaujímá prostorové chápání kultury a postupy sociálních věd, tedy zejména sociologie, dnes však ještě častěji také politologie (Politikwissenschaft, political science), mezinárodní politiky a žurnalistiky a masmediálních studií, gender studies atd.

Dialog kultur mě v minulosti zajímal z několika hledisek: kromě konkrétního příkladu rozporuplných česko-ruských kulturních, zejména literárních vztahů to byl na prvním místě dialog jako takový a později jeho různé projevy a vztahy k jiným jevům, mimo jiné také k areálovým studiím, a jeho projevy, např. literatura virtuální autenticity².

w siedemnastowiecznej łacińskiej poezji śląskiej. Biblioteka fundacji „Pallas Silesia“. Redaktor serii: Dariusz Rott. Katowice – Pszczyna 2004. Frank Wedekind: Trost. Pocieszenie. Wybór poezji. Ausgewählte Dichtungen. Przekład i opracowanie Teresa Kowalska. Biblioteka fundacji „Pallas Silesia“. Redaktor: Dariusz Rott. Katowice 2004). Slavica Litteraria, X 8, 2005, s. 226–227.

² Viz naši stať Průza virtuální autenticity a existenciálního znejistění. SPFFBU, X 10, Slavica Litteraria, s. 5–20.

V obecnějším zamyšlení jsme došli k tomu, že sousloví „dialog kultur“ má v podstatě rozpornou povahu, že je módní, často užívané: připomíná tím jiná žurnalistická sousloví z kulturní a literární sféry, například „magický realismus“ nebo jiné pojmy, zejména z politiky, resp. politologie, které se již ve své době – tedy včera a dnes – značně vyprázdnily. Dialog na povrchu funguje jako způsob komunikace, ale má svou významnou úlohu i jako médium strategie lidského chování a jednání, jako prostředek dosahování cílů. Obecně je v povědomí to, že dialog je pozitivním prostředkem lidského dorozumívání, že vede k rozrušování nezdravého izolacionismu. Jestliže v této obecné poloze je dialog vítaným uvolněním napětí, ve funkci instrumentální je především prostředkem názorového střetu, který nakonec vede k prosazení jistých hledisek a k nastolení situace, jaká před dialogem nebyla. Je tedy dialog ve své instrumentální podobě především nástrojem změny, změny poměry mezi účastníky dialogu, změny vnitřní, tedy v jejich myšlení, ale i změny vnější - v jejich existenciální situaci. Dialog má tedy v sobě potenci být nejen mírumilovným výměnkem názorů, ale také zbraní, nástrojem boje. Řekli bychom, že lidské dějiny jsou z tohoto hlediska nekonečným dialogem bytostí, společenství a společností, civilizací a kultur a že tedy dialog v širokém slova smyslu, tedy jako konfrontace, byl hlavním hybatelem všech historických změn a že tedy nutně předpokládá vítěze a poražené.³

Nicméně asi největší význam má dialog kultur pro koncipování komparatisticky chápaných literárních dějin a především teorie literární historie. Úvahy o teorii literárních dějin nejsou nové, ale v dnešní době znovu ožívají; v české tradici

³ Viz naše studiu ze sborníků *Dialog kultur: My a oni: ve středu i na okraji. Poznámky k česko-ruským literárním vztahům*. In: *Dialog kultur I. Sborník příspěvků z odborného semináře – Hradec Králové 14. 11. 2001*, katedra slavistiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, OFTIS, Ústí nad Orlicí 2002, s. 13–39. Několik úvah o dialogu obecně a o dialogu kultur zvláště a o jejich místě v literární vědě. In: *Dialog kultur II. Sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí pořádané ve spolupráci se Společností Franka Wollmana při FF MU v Brně, Hradec Králové 12. 11. 2002*, Ústí nad Orlicí 2003, uspořádal Oldřich Richterek, s. 7–19. Kulturní dialog a areálová studia (několik poznámek o spojitosti pojmů). *Dialog kultur III. Sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí pořádané ve spolupráci se Společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 26. 10. 2004*. OfTis, Ústí nad Orlicí 2005, s. 17–24. *Dialog kultur v Hradci Králové jako tichá výzva*. In: *Dialog kultur IV. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané ve spolupráci se Slavistickou společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 23.–24. 1. 2007*. Uspořádal Oldřich Richterek. OfTis, Ústí nad Orlicí 2007, s. 9. Trivialita a hledání virtuální autenticity jako nového dialogu. In: *Dialog kultur IV. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané ve spolupráci se Slavistickou společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 23.–24. 1. 2007*. Uspořádal Oldřich Richterek. OfTis, Ústí nad Orlicí 2007, s. 21–27.

Areál a jeho vztahy

stačí připomenout Reného Wellka a jeho práci z 30. let minulého století. (Wellek, 1936). Tedy to, co se pod cizím vlivem objevuje teprve v těchto letech jako reakce na dlouhou absenci historicity, je hodně zpozdilé.⁴

Dnes se globalizace se projevuje i jako snaha politizovat literární vědu. Zde to však má svůj důvod: často jsou literárněvědné názory zprostředkovaným rezultátem politické a celkové společenské situace, vyvozování literatury a literární vědy ze širších souvislostí – to v podstatě odpovídá zásadám moderně pojatých areálových studií (*Integrovaná žánrová typologie*, 1999, *Areál – sociální vědy – filologie*, 2002; *Litteraria Humanitas XI, Crossroads of Cultures*, 2002; *Comparative Cultural Studies in Central Europe*, 2004; *Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech*, 2003; *Česko-slovenské vztahy, Evropa a svět*, 2004; *Litteraria Humanitas XIII. Austrian, Czech and Slovak Slavonic Studies in Their Central European Context*, 2005) a také to souvisí s demytizací některých skutečností. Na jiném místě jsme tyto snahy ukázali prizmatem jedné knihy, která na počátku nového tisíciletí poprávu zaujala a jejímž autorem je Galin Tihanov, profesor srovnávací literatury na univerzitě v britském Lancasteru.⁵

Každý literární historik stojí před zásadním problémem: co do „své“ literární historie dát a podle jakých kritérií postupovat. Například problém dějin české literatury, k níž se počítají díla psaná staroslověnsky, latinsky, česky, ale nikoli

⁴ Wellek, R.: *The Theory of Literary History*. Travaux de Cercle Linguistique du Prague 6, Praha 1936.

Writing Literary History. Selected Perspectives from Central Europe. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main - Berlin – Bern – Bruxelles – New York - Oxford – Wien 2006.

Odkazujeme tu k řadě studií, které jsme publikovali v posledních letech a kde je uvedena i další literatura, se kterou je polemizováno nebo jež se tu komentuje, např. *Genologie a žánrovost*. In: *Významové a výrazové premeny v umení 20. storočia*. Anotačný blok prihlásených referátov na medzinárodnú vedeckú konferenciu. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov 2005, s. 27–28. *Literární věda a literatura*. In: *Teória umeleckého diela. Literárnovedné a spoločenskovedné súvislosti, vzťahy a dotyky*. Ed.: Viera Žemberová. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Prešov 2007, s. 267–361. *Literární věda mezi progresivismem a konzervatismem*. In: *Z problematiky literárnej vedy*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie organizovanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Pavla Petrusa, DrSc. (26. október 2007). Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove 2007, s. 188–204. *Problém teorie literárních dějin a jeho interdisciplinární souvislosti*. In: *Filozoficko-estetické reflexie posthistorického umenia*. Ed. Jana Sošková. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Studia Aesthetica, Prešov 2008. *Problema slavizmov i njegov kontekst*. *Primerjalna književnost*, december 2005, št. 2, s. 17–32. *Primerjalna književnost, srednjeevropski kulturni prostor in teorija literarne zgodovine*. *Primerjalna književnost* 31.2 2008, s. 137–148.

⁵ Viz I. Pospíšil: *Teoretická konstrukce a naplněnost kontextu* (In margine „nové západní literárněvědné rusistiky“). *Opera Slavica* 2006, č. 3, s. 31–36.

německy, může být názorným příkladem – jiné národní literatury, zvláště ve střední Evropě a na Balkáně, na tom jsou podobně. Je to onen kruciální bod, v němž se spojuje literárněvědná metodologie, literární teorie, literární historie a ovšem literární kritika, přičemž jen jedna z těchto disciplín je povýtce axiologická. Imanentním literárněvědným metodám se obvykle vytýká malé zření k axiologickým kritériím: právě člen Pražského lingvistického kroužku René Wellek je však důkazem, že jeho metodologie se snažila vymanit z imanentního okruhu, být „měkčí“, více vnímat axiologické momenty a zapracovávat je do konceptu teorie literární historie i do samotných literárních dějin.

Z tohoto hlediska je velmi důležité integrovat do modelu literárních dějin také model dějin areálové literární vědy: ta sice vytváří ve vztahu k zkoumané literatuře metavztah, ale současně z hlediska kulturně prostorového, tedy areálového, je součástí celého literárního vývoje, který modeluje, je jím modelována a brána jako celek; to zdaleka neplatí jen o literární kritice, která se na literárním procesu podílí bezprostředněji, ale o literárních dějinách a teorii, které dnes více než kdy jindy vstupují do ontologie literatury jako takové. Souvztažnost literární vědy, resp. estetiky a konkrétních literárních projevů dobře viděl nedávno zesnulý filozof, estetik a literární vědec Zdeněk Mathauser (1920–2007), když ve svém díle záměrně, intencně tyto dvě oblasti systematicky spojoval v jedno kontinuum. Viděl například fenomenologii nejen ve filozofii a estetice, ale také přímo v krásné literatuře a jejím poetologickém modelování, pravidelně oživoval svá teoretická schémata exkurzy do jiných druhů umění, resp. i do jiných systémů, které mají invenční povahu.⁶ Příznačný je také teoretikův zájem o klíčové literární jevy, jakými byli v jeho případe V. Majakovskij nebo M. Cvetajevová.

Jak již poznamenal R. Wellek ve výše uvedené studii z 30. let 20. století, současná teorie literárních dějin nemůže neobsahovat osu axiologickou. Zde může dojít k sporům o tzv. hodnotu a rovnost v literatuře. Svůj názor jsem vyjádřil již několikrát, mj. v recenzích a samostatných studiích, jejichž tématem byly knihy Ivana Dorovského a dnes již zesnulého Jána Košky – oba vycházejí v podstatě z prostorové koncepce Dionýze Ďurišina a jeho týmu. Žádný kánon nemohou určovat jen příslušníci národních literatur dané zóny, kánon je nadnárodní, překračuje bezohledně jakékoli hranice, umění a estetika nepodléhají žádnému diktátu a jestli ano, tak jen dočasně. Žádná pozitivní diskriminace nemůže být stálým doprovodným prvkem vývoje, snad jen jeho dočasným a pomocným prostředkem, neboť vývoj má své vlastnosti, k nimž patří i kategorie velikosti: co je velké, má

⁶Z. Mathauser: *Báseň na dosah eidosu. Ke stopám fenomenologie v ruské literatuře a literární vědě*. Univerzita Karlova v Praze, Praha 2005. Viz o tom dále *Literatura a filozofie* (Zdeněk Mathauser). Kolektivní monografie. Eds: Ivo Pospíšil, Jan Zouhar. Katedra filosofie, Ústav slavistiky FF MU, Brno 2008.

Areál a jeho vztahy

automaticky výhodu proti tomu, co je malé – s tím nelze nikde nic dělat a výjimky jen potvrzují pravidlo.⁷

Druhá polovina 20. století znamenala v teorii i historii literatury enormní obrat zájmu k masové kultuře, masové literatuře, resp. tzv. triviální literatuře. Je to obrat více než pochopitelný. Konec 60. let 20. století předznamenal – v podstatě ve všech druzích umění – obrat od modernismu k postmodernismu. Dominantní rysem literatury konce 20. a počátku 21. století je masivní invaze triviality. Jestliže za její základ považujeme jistou alternativnost poetiky a jejích modelů, nacházíme tu již jasné styčné body s postmodernou. Zde je konec 60. let a počátek 70. let 20. století skutečně zlomovým obdobím skoro ve všem: konec romantických revolucí v USA a západní Evropě, konec „lidských tváří“ socialismu v Evropě takzvané východní, resp. v sovětském bloku, realita, status quo, tvrdé kontury znamenají také nové posuny v nazírání umění a světa. Oproti iluzivnímu nebo intencně deziluzivnímu umění se objevuje silnější tendence chápat umění znovu jako hru, jako alternativní svět, který nemá s reálným světem mnoho společného. Vytváření nové podoby teorie literární historie současně stále více spjata s filozofií obecných dějin, s představou neustálé konfrontace s minulým literárním vývojem, který se nám jako ponorná řeka vrací do současnosti: není to sice nic zcela nového, ale síla, intenzita a význam tohoto impaktu je mnohem větší než v minulosti, stačí srovnat boom této literatury v světovém měřítku, například i ve střední Evropě, s tím, co v české literatuře představovala kdysi oživená barokní poetika a styl v díle katolických autorů meziválečné doby, nejmarkantněji Jaroslava Durycha (1886–1962). Teoretik literárních dějin by měl tedy brát více do úvahy probleskování minulého vývoje v současnosti a zase zrcadlení literární minulosti dnes.

⁷Viz mj. naše úvahy Hodnoty a hodnocení znovu v kurzu (Literatura w kręgu wartości. Materiały z VI sesji z cyklu „Świat jeden, ale nie jednolity“. Bydgoszcz 21–23 października 2002 roku. Pod redakcją i ze wstępem Lidii Wiśniewskiej. Bydgoszcz 2003). Opera Slavica XIV., 2004, 3, s. 51–52. Hodnoty a literatura. Universitas 1988, č. 5, s. 16–22. Hodnoty a rovnost v literatuře. Dvě knihy a jejich inspirativní hodnota. Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI, sv. 2, Sekce literárněvědná a kulturologická. Sekce jazykovědná. Příspěvky prezentované na VI. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 25.–27. dubna 2005. K vydání připravili Pavel Boček, Ladislav Hladký, Pavel Krejčí, Petr Stehlík a Václav Štěpánek. Red.: Václav Štěpánek. Ústav slavistiky FF MU, Historický ústav AV ČR, Matice moravská, Brno 2006, s. 757–767. Hodnoty, hodnocení a souvislosti v literární historii: ruská literatura v zrcadle několika přehledových a slovníkových kompendií a v pojetí českého Slovníku ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů. In: Philologica LVII, Univerzita Komenského, Bratislava 2003, s. 211–221. The Problem of Value and Equality in Comparative Literary Studies: the Past and the Present (Some Comments on the Conception of „Area Value“). In: The Horizons of Contemporary Slavic Comparative Literature Studies. Ed. by Halina Janaszek-Ivaničková. Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2007, s. 39–49.

Několikasvazková publikace Johna Neubauera a Marcela Cornis-Popea *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries (3 sv. 2004-2007)*⁸ vyvolává řadu afirmací, ale také otázek a problémů, které nás vedou k návratu k vlastnímu účelu literární komparatistiky jako výsostně areálové disciplíny.

Když uznáváme, že poetologické hodnoty neznají nebo nemají znát hranic ani tzv. pozitivní diskriminaci, neboť čtenáři oceňují estetický efekt a další komponenty a funkce literárního artefaktu, aniž by se museli zajímat o historicko-politicko-kulturní důvody vzniku takového díla, musíme současně odmítnout snahu hodnotově unifikovat literární proces, tj. představovat jeden model jako vzorový, a tedy následováníhodný. Potom pojem „belatedness“, tedy jakási „zpozdilost“, „zpoždění“ bude termínem pejorativně axiologickým, tedy fakticky diskriminačním. Každá národní literatura má své vývojové paradigma, žádná literatura nemusí tedy jinou „dohánět“ nebo „předhánět“, neboť je ve svém vývoji autonomní a může s jinými entitami interreagovat, může je imitovat, jejich podněty transformovat, ale jinak má svůj vlastní vývojový rytmus, jenž je axiologicky autochtonní. To jsem formuloval mnohokrát jinde⁹ a nazval „prae-post efekt“ nebo „prae-post paradox“.

Pojem „literary culture“ nás poněkud vrací k pojetí tzv. kulturně historické školy 19. století, ale současně akcentuje jednak vědy o znaku, jednak spaciálnost literatury včetně průnikových center.

A zde se dotýkáme i kardinálního problému areálových studií ve vztahové oblasti ke všemu, co bylo výše uvedeno, tedy i k areálové komparatistice, kulturologii nebo dialogu kultur, totiž toho, co se nepodařilo ani Warrenovi a Wellkovi, ani Ďurišinovi, totiž propojit „extrinsic a „intrinsic“, to, co jsem v jiné souvislosti před mnoha lety nazval interpoeticitou.¹⁰ Poznání jazyka a literatury je v konceptu filologicko-areálových studií nejen východiskem, prostředkem, ale také cílem transcendence k sociálním a jiným humanitním vědám – bočním produktem je ovšem komplexnější poznání areálu skrze jazyk a jeho textové produkty.

⁸John Neubauer, Marcel Cornis-Pope (eds): *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries. I–III*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2004–2007.

⁹Souborně nejnověji viz naši knihu *Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti*. Ed.: Jaroslav Malina, obálka, grafická a typografická úprava Josef Zeman – Tomáš Mořkovský, Martin Čuta, ilustrace Boris Jirků. Nadace Universitas, Edice Scientia, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně, Brno 2005.

¹⁰I. Pospíšil: Sedmero úskalí a inspirací. *Slovenská literatúra* 1993, 4, s. 292–295.